

БИБЛИЈСКО КАЗИВАЊЕ О ПОСТАЊУ СВЕТА.

ПРЕДАВАЊЕ НА НАРОДНОМ УНИВЕРЗИТЕТУ У БЕОГРАДУ.

1.

Једне седмице за време поста свети Василије Велики, још док беше презвитер, држао је девет проповеди о створењу света за шест дана, као што се то приказује у првој глави прве библијске књиге. Сви су знаци ту да су те *Беседе о Ексаимерону* или *Шесходневу*, како су оне проповеди назване, слушане с необично великим интересовањем. Јер само се тако може протумачити факат да је свети Василије Велики не само имао смелости да из дана у дан говори о једном предмету, а да се слушаоци не разиђу, него је умео да их и по двапут на дан, ујутру и увече, окупи на слушање једне и исте теме, и то не само на пет-шест минута него на дуже време, тако да се једном приликом и сам правда што их одвећ дуго задржава и не распушта.

Василије Велики био је одличан говорник, што показују и *Беседе о Шесходневу*, у којима нас осим говорништвом задивљује још и богатством знања и исцрпним познавањем науке ондашњег времена, те нема сумње да је пажњу слушалаца привлачио и великом спремом и лепом речитошћу. Али мислимо да није то једини разлог оној вредној и истрајној пажњи. Биће да је код многога слушаоца велико интересовање побудила и сама тема, питање о постању света. Ондашњи су учени људи и филозофи много мислили о том занимљивом питању и долазили до различитих одговора. Библијско казивање о стварању света беше један од одговора; али тим занимљивији што је много оду-дарао од других, и долазио са стране, која није била одвећ позната са свога научнога рада.

Та тема, која је светом Василију дала могућност да неколико дана узастопце, понекад и двапут дневно, држи у запетости пажњу слушалаца, може још и данас загрејати оне који хоће да имају јасан и одређен поглед на свет. Питање о ство-

рењу света мора у толико више будити радозналост данашњег човека у колико је већа противност између библијског и научног приказивања како је овај свет постао. Сви још у раном детињству научимо из Библије како је Бог створио свет за шест дана. Али када се доцније упознамо с природним наукама и филозофијом, излази пред очи сасвим друга слика спорог процеса развитка, који почиње ковитлањем, згушњавањем и хлађењем неке магловите гасовите масе у универзу, а завршује се стварањем чврсте коре на планети и лаганим појављивањем живота на њој. У место простих и једноставних библијских речи о шест пута двадесет и четири часа, у току којих је Бог створио и уредио овај лепи свет, у белешкама земаљских слојева читамо приче о баснословно дугим периодама еозојика, палеозојика, мезозојика и кенозојика. Разлика је и сувише велика а да се не примети; што је најглавније, није једина. Појављује се питање, која је представа тачнија, библијска или научна? Да је Библија књига као и свака друга, ствар би се врло лако решила: за проналазак истине о постању света писцу библијске космогоније ни издалека не беху на расположењу она средства и они методи којима се служе данашњи научници, те би према томе библијско казивање заслуживало исто онолико вере колико и мудровања старих грчких филозофа. Преко њих би се имало прећи на дневни ред и сву пажњу обратити на научно истраживање. Али Библија треба да је нешто више од обичних књига. Црква учи да је Свето Писмо дело Богом задахнуто, да садржи божанско откривење. Зато питање добива овај осетљивији облик: која је представа о створењу света тачнија, да ли она која се оснива на људском истраживању и да ли она коју сазнајемо из Речи Божје? Питање се даље још више компликује. Човеку су драгоцени и мили резултати до којих је дошао својим умом и својим трудом, те почиње да испитује да ли Библија заиста има ауторитет, који себи присваја, да ли библијски автор, који пише о створењу света, прима знање од Бога, или је то плод његова, па можда и туђег умовања.

Ствар је једнако интересантна и за онога који верује и који не верује. Човек од вере мора се трудити да доведе у склад учење своје цркве са резултатима данашње науке, иначе у његовој души настаје поцепаност, нема јединственог погледа на свет. Човек који не верује, за кога је Библија обичан људски књижевни производ без већег ауторитета, мора застати пред

фактом да има људи, често пута врло образованих, који мирне душе могу да сложе своје богословско схватање са фактима, које пружају природне и друге науке. Човек који иоле има радозналости за појаве у животу, мора се запитати: како се те две противности могу довести у склад?

То нас подстиче да проговоримо овде неколико речи о библијској космогонији. Хоћемо да покажемо да богословском схватању не сметају резултати научних испитивања, да се и научни поглед на свет и његово постање може помирити с библијским казивањем. Многе противности долазе од узајамнога непознавања и оснивају се на неспоразумима.

Причање о створењу читавога овога видљивога света, васионе, или, како се у самом причању тај појам изражава, **неба и земље**, протеже се кроз читаву прву главу књиге *Постање*, и у другој, како се обично узима, до прве половине четвртога стиха, који гласи: „То је постање неба и земље, кад беху створени“.

Изложићемо прво сам текст у преводу с оригинала.

2.

Текст гласи овако (Пост. 11 — 24a).

„У почетку створи Бог небо и земљу. А земља беше пуста и празна, и беше тама над безданом; и дух Божји лебдијаше над водом. И рече Бог: нека буде светлост. И би светлост. И виде Бог светлост да је добра; и растави Бог светлост од таме. И светлост назва Бог дан, а таму назва ноћ. И би вече и би јутро, дан први.

Потом рече Бог: нека буде свод посред воде, да раставља воду од воде. И начини Бог свод, и растави воду која је испод свода од воде која је изнад свода. И би тако. А свод назва Бог небо. И би вече и би јутро, дан други.

И рече Бог: нека се сабере вода испод неба на једно место, и нека се покаже сухо. И би тако. И сухо назва Бог земља, а зборишта водена назва море; и виде Бог да је добро. Опет рече Бог: нека пусти земља зелён, биље, што носи семе, дрво родно, које рађа род по својим врстама, у којем ће бити семе његово на земљи. И би тако. И изведе земља зелён, биље, што носи семе по својим врстама, и дрво каје рађа род, у којем је семе његово по својим врстама. И виде Бог да је добро. И би вече и би јутро, дан трећи.

И рече Бог: нека буду светиљке на своду небеском, да растављају дан и ноћ, и да буду знаци, и то временима и данима и годинама; и нека буду светиљке на своду небеском, да обасјавају земљу. И би тако. И начини Бог две велике светиљке, већу светиљку да управља даном, и мању светиљку да управља ноћу, и звезде. И постави их Бог на своду небеском да обасјавају земљу, и да управљају даном и ноћу, и да растављају светлост од таме. И виде Бог да је добро. И би вече и би јутро, дан четврти.

Потом рече Бог: нека гамиже вода гмизавцима са живом душом, и птице нека лете изнад земље према своду небеском. И створи Бог китове велике и све живе душе што се мичу, од којих гамиже вода, по врстама њиховим, и све птице крилате по врстама њиховим. И виде Бог да је добро. И благослови их Бог говорећи: плодите се и множите се, и напуните воду по морима, и птице нека се множе на земљи. И би вече и би јутро, дан пети.

Потом рече Бог: нека земља изведе душе живе по врстама њиховим, стоку и оно што се миче и звери земаљске по врстама њиховим. И би тако. И начини Бог звери земаљске по врстама њиховим, и стоку по врстама њезиним, и све што се миче по земљи по врстама њиховим. И виде Бог да је добро. Потом рече Бог: начинимо човека по својему обличју, слична нама, и нека владају над морским рибама и птицама небеским, над стоком и над свом земљом и над свим оним што се миче по земљи. И створи Бог човека по обличју својему, по обличју Божјем створи га; мушко и женско створи их. И благослови их Бог, и рече им Бог: плодите се и множите се, и напуните земљу, и покорите је, и владајте над рибама морским и птицама небеским и над свим зверињем што се миче по земљи. И рече Бог: ево, дао сам вам свако биље што носи семе, што га је год на свој земљи, и сва дрвета, на којима је род од дрвета, који семе носи. Нека вам буде за храну. А свему зверињу земаљском и свима птицама небеским и свему што се миче по земљи, у чему има жива душа, (дајем) за храну сву биљну траву. И би тако. И виде Бог све што је начинио, и гле, беше веома добро. И би вече и би јутро, дан шести.

И довршише се небо и земља и сва војска њихова. И престаде Бог у дан седми од посла својега, који учини; и почину у седми дан од свега посла својега, који учини. И благо-

слову Бог седми дан, и посвети га, јер тада почину од свега посла својега, који створи и учини. То је постање неба и земље, кад беху створени“.

Разгледавши библијски текст зауставићемо пажњу пре свега на неким проблемима у свези с литерарним и стилистичким особинама његовим. Ко га пажљиво прочита, не може да не примети с каквом је брижљивошћу разрађен предмет по савесно изведеном плану. У основи причања лежи схема од шест дана; на те је дане по плану распоређен сав материјал. Догађаји су сваког појединог дана обрађени с једнаком вољом и марљивошћу, и као засебна сличица метнути у нарочити, увек подједнак оквир. Оквир се састоји у једнаким формулама за све дане у почетку и на крају причања о ономе што је створено једнога дана. Пред сваким стваралачким актом долазе речи *И рече Бог: нека...* Причање о творевини сваког новог дана завршује се реченицом *И би јушро, и би вџе, дан тај и тај*. Али има и других изразитих црта, које се стално понављају. На пример, после сваке Божје стваралачке заповести долази фраза *и би тако*, па се онда опис извршивања Божје заповести почиње рачима *и начини Бог*, итд. Одступања од строге конзеквентности у спровођењу тих формула, које представљају оквир или костур причању, врло су незнатна и могу се донекле исправити према грчком тексту. Напр. после свакога дела се констатује *и виде Бог да је добро*, само не после другог. Али у грчком преводу исто се казује и на том месту, те је могуће да је у јеврејском испало погрешком преписивачевом.

Осим те брижљивости у плану и систематичности у изради, опажа се и тежња к дефиницији и класификацији. Тако се напр. зџлѣн поближе дефинише као „биље, што семе носи по својим врстама“, а животиње се на земљи разврставају у звери земаљске, стоку и све што се миче, и то све „по њиховим врстама“. Овамо се напоследку додаје и човек. У дефиницијама автор иде до педантности, и изложивши с тачном дефиницијом шта је Бог заповедио да постане, све то понавља с упорном истрајношћу приликом констатовања да је заиста и постало. Дакле савесна израда по плану, научна систематичност и истрајна педантност су црте које се истичу у овоме саставу.

Све те особине долазе и на другим местима у Мојсијеву *Петокњижју*, и то као нарочито карактеристична особина онога

његова слоја који највећу пажњу обраћа на обредне ствари. Тај слој (или можда слојеви) има и омиљену фразеологију, коју сусрећамо и у нашем опису. Тако напр. и овде налазимо речи и изразе као што су: *bara* (створити), *zakhar un^eqebha* (мушко и женско), *chaj^etho eres* или *chajjath haares* (дивље животиње), *Pokhla* (на храну), *min* (врсте), *miqwe* (збориште), *phara w^erabha* (расти и множити се), *ramas, remes* (мицати се, оно што се миче) *šaras, šeres* (гмизати, гмизавци). Овамо долази и то, да се највише биће не зове личним именом (*Jahwe*) него просто *‘lo-him* (Бог).

Слој у *Петокњижју*, који има све овде изређане особине, нарочиту фразеологију и стил, зове се у науци *Свештенички Кодекс*, јер обраћа велику пажњу особито на свештеничке и свештене ствари. Тај кодекс спада у један од најглавнијих извора, из којих је састављено *Петокњижје*. Нећемо се упуштати у питање да ли је и колико оправдана богословска критика, која *Петокњижје* сматра за дело састављено на основу најразноврснијих извора, него ћемо узети као да су сви резултати такве библијске критике тачни; иначе бисмо морали прво доказати погрешност тих резултата и тачност другог становишта, па онда приступити даљем разматрању, што би нас само удаљило од предмета. Стајемо дакле на терен сасвим либералне библијске критике.

По резултатима такве библијске критике *Свештенички Кодекс*, који има сродности с пророком Језекиљем, представља један од најмлађих елемената у Мојсијеву *Пеншашеуху*. Узима се да је постао за време вавилонскога ропства у шестом веку пре Христа, а да је објављен у јудејском народу у доба Немије и Јездре, који га је донео из Вавилоније у Јерусалим око 444. године пре Христа.

По оним особинама које смо малочас изнели, причање о стварању је очевидно саставни део тога егзилскога списка. То онда значи да причање није забележио Мојсије на четрнаест векова пре Христа, него да је оно написано на више стотина година после Мојсија.

Можда ће се неке учинити да библијска космогонија утолико више губи од своје вредности уколико јој више одуземо од њене старости. Можда ће се многи разочарати, кад дозна да место Мојсијева авторитета из четрнаестог столећа библијско причање има за автора непознатог писца из шестог,

можда и петог века пре Христа. Али с богословскога гледишта то разочарање неће бити оправдано. Непознати автор из времена ропства вавилонскога могао је исто тако бити Богом задахнут као и Мојсије. Ако је Бог Мојсију открио неке истине, које Мојсије сам не би могао сазнати, Бог је то исто могао показати и некоме више векова после Мојсија. Ни зато нећемо да се упуштамо у испитивање тачности или нетачности оних критичких резултата по којима је *Свештенички Кодекс* постао у ропству. За нас овде није вижно кад је постала библијска космогонија, него има ли и данас вредност за нас.

3.

Питањем како је постао читав свет бави се и наука. Једни истраживаоци испитују које је порекло планетама и сунчаним системима, једном речју, читавој васиони. Њихови одговори представљају космогонске теорије. Други, геолози, приказују развитак наше земље, о којој и библијски автор управо највише говори.

Оснивалац је модерне космогоније Кант, који својом хипотезом обухвата постање читаве васионе. Приближно на истим принципима почива и Лапласова хипотеза, која се ограничава само на соларни систем. Кант-Лапласова космогонска теорија и данас се сматра за најбољу. Али ипак има недостатака, те се зато налазе и други покушаји за објашњење постања света. Споменућемо само чикашкога геолога Чемберлена (у вези с астрономом Мултоном) и метеорску хипотезу Сера Нормана Локјера.

Кант, Лаплас и Чемберлен полазе од претпоставке да је сав простор, који обухвата данашњи сунчани систем, некада био испуњен раствореном материјом сунца и планета, која је у усијаном гасовитом стању изгледала као магла. Таке се магле и данас могу опазити (телескопом, фотографијом) у небеском пространству, а потврђује их спектрална анализа. Оне су дакле први стадиј будућих светова, који се и сада стварају. Локјер узима да је читаво пространство сунчаног система некада покривао грдан рој метеорског камења, које и данас, када се трепњем у нашој атмосфери усија, често засветли на ведром небу ноћи. И данас у небеском простору имају читаве милијарде метеора, а по Локјерову мишљењу дневно 400,000.000 допру до земље.

Кант покушава да протумачи како је првобитна инертна

материја растворена у усијан гас, добила кретање и округао облик. То приписује двома снагама: привлачној снази материје, и оној одбојној снази која напр. гасове чини еластичнима. Гасовита је материја била хаотична, без облика, прогрушана, негде гушћа, негде ређа. Гушће масе привлачаху ређе од свуда унаоколо своје центру. Али на извесном растојању одбојна их снага збиваше с права пута центру и примораваше на други, испочетка неправилан, а затим округао. Тако је маса почела да се окреће око извеснога гравитационога центра, и да добива облик кугле.

Лаплас узима да се небуларна маса окретала већ од самога почетка, и да је имала облик кугле. Чемберлен приписује појаву окретања једне масе утицају друге, која је у небеском пространству случајно наишла на прву ближе него обично. Дошавши у такву близину да је својом привлачном снагом могла утицати на прву, она је у правцу свога кретања повукла са собом нагомилане таласе с прве, који се хтедоше откинути од своје масе и поћи за оном другом. На тај је начин прва гасовита маса добила облик тако зване спиралне магле, које се и данас могу видети на небу: маглен центар, из којег се ковитлају уокруг округласти краци од његове масе. Спиралне магле на садашњем небу биле би дакле један стадиј у развићу нових планета.

Гушћа маса првобитне материје, по Кантовој претпоставци, привлачила је околну ређу масу. Тако је постајала једна огромна грудa, кугла. То је будуће сунце. Но у самој тој грудии исти се процес понављао; и у њој гушће масе привлачаху ређе, постајаху нова језгра. То су будуће планете око сунца, око којих на исти начин постајаху месеци. По Чемберлену, у спиралним крацима магленогa центра, који је будуће сунце, згушњаваху се језгра, од којих ће постати планете, па се и даље окретати око центра сунца.

По Лапласовој претпоставци површина усијане маглене кугле, док се кугла окретала у небеском пространству, хладила се ветрењем. Због тога се маса сажимала. Постајући сажимањем мања, по закону о непромењивости ротационога момента окретала се брже. Када би та брзина толико нарасла да би надмашала привлачну снагу центра, онда су се делови маглене кугле, који беху понесени том центрифугалном брзином, откидали од главне масе. То се пре свега дешавало око екватора, где је центрифугална снага у првом реду долазила до израза,

савлађујући привлачну снагу центра. Зато се делови око екватора маглене кугле откидаху од главне масе као прстен. Смањена се маглена кугла и даље хладила на површини, и поново се око екватора откидао прстен, и тако све дотле докле кугла није престала да се простире у неизмерне даљине, него остаде усред неколико усијаних прстенова, који се концентрично окрећу у истом правцу с њом. Кугла је будуће сунце, а од прстенова, када се разбију, постају планете, и од њих на исти начин месеци. И овај се стадиј космогонскога развића може видети на небу: око планете Сатурна се и данас окреће прстен, који се није разбио у планете.

По метеорској хипотези већа случајна нагомилавања маса привлачашу себи мање масе из суседства. Судари метеора, који с обзиром на множину њихову, беху врло чести, произвађаху у њима таку загрејаност да се претвараху у пару, као што се напр. метеор испари, кад дође у земаљску атмосферу, па се трењем усија. Сударима, контракцијом, а можда и радиоактивним супстанцама, метеорски рој се усијаваше испочетка до црвене, затим и до беле светлости. Црвена и бела усијаност два су стадија у развоју планета из метеорског роја. И у једном се и у другом стадију виде и данас небеска тела, а то су звезде црвене и беле боје. После врхунца усијаности звезде се опет хладе, те губе и светлост, и за нас нестају с неба. Сунце, звезде и месеци дакле нису сукцесивно постали него приближно истодобно. Само је сунце, као најјаче, приморало остала тела да се окрећу око њега.

Свака од овде наведених хипотеза има своје слабе стране. Налазе напр. да је погрешно схватање Кантово како су привлачна и одбојна снага у материји из неуреднога кретања хаотичне масе могле начинити куглу, која се врти једнообразним кретањем. Или напр. за прстен око Сатурна веле не да потврђује, него да говори против Лапласове теорије о откидању прстенова од усијане маглене кугле, која се врти, јер тај прстен није из једнога парчета. Али свака хипотеза има и привлачних страна, и док на некоја питања даје можда слабије одговоре, на друга пружа врло успешна тумачења. Нарочито Лапласова ужива, и поред новијих, велик авторитет, а Анри Поенкаре и сада јој даје првенство над осталима после некојих исправака.

Тако се отприлике у науци замишља постање сунчаних система и васионе, или неба, како би рекао библијски автор

Бацимо један поглед на представе о томе како се земља наша развила до данашњег свог стања и живота на њој.

Када је наша планета као усијана маса почела самосталан живот, она беше још флуидна, отприлике као наше сунце; на њој беше узбурканост и ерупција гасова, као што се на сунцу и данас наслућује. Али је температура те усијане масе падала, и на планетиној се површини хваташе кора као скоруп на млеку. Комбинацијом атмосферског кислорода и хидрогена постала је вода, која испочетка беше врела и покриваше, како се узима, сву земљу. Копна настајаху слегањем или испупчавањем еластичне земаљске коре на појединим местима, т. ј. вода се сливаше с извесних површина на слегнута места и постајаху мора, а површине оне остајаху без воде; или се кора просто испупчаваше из воде. Контракцијом земљине флуидне масе због даљег хлађења настајаху под кором празнине, те се кора, која сада беше одвећ пространа, смежураваше као љуска на јабуци, када се јабука суши. Боре од смежуравања су будућа брда.

Но у току од више милиона година мењаху се како морске површине тако и копна и брда на њима. Историја се тих промена даде наслутити, али се не може пратити. Но велике су се промене дешавале и у оном времену, које можемо да проучавамо по слојевима земаљским, окамењеним животињским и биљним остацима и другим геолошким подацима. То млађе доба земљино, које такођер траје милионе година, а захвата до наших дана, дели се у четири ере, од којих свака опет има своје периоде.

Прва ера обухвата зору живота земљина или древност, а зове се созојик или археозојик. Како у старијем (архајку) тако и у млађем (алгонкију) периоду ове ере опајају се смежуравања земљине коре, постајање и нестајање брда, у млађем осим тога још и огромна померања копна и морских површина. Пред крај ове ере налазе и трагове живим бићима, али ти трагови нису поуздани.

У другој ери, названој палеозојик, имамо података о бујном животу. Интересантно је да се одмах код првих трагова живих бића опажа разноврсност и развијене органске форме. То се не слаже с модерним научним схватањем, по коме би се могло очекивати монофилетско развиће органског света из једнога праоблика. Зато се претпоставља да је живот поникао још ра-

није, можда и пре археозојика, само су организми били меки, без чврстих састојака, те од њих не остадоше никакви трагови.

У старијим периодима ове ере (камбријски, силурски, девонски) има остатака, по којима се може судити да је на копну већ постојала флора, а лепо се јавља најстарија, богата морска фауна. Да споменемо само спонгије, морске звезде, кефалоподе, трилобите, који су претече раковима, доцније дивовске ракове, за најстарије време врло карактеристичне граптолите, брахиоподе, наутилоидеје, амоните, прве рибе, и специјално рибе с оклопом, затим ганоидске рибе. У млађим периодима ове ере (карбонски, пермски) цвета обилна флора, сиромашна истина у родовима, али богата у врстама. Папрат, црвоточина је у изобиљу. Крптогаме, а затим сигилари и лепидодендри, високи преко 30 метара, нарочито доприносе образовању угља. Изумиру рибе с оклопом, велики ракови и трилобити, али се развијају и цветају бластоидеје, инсекти и пауци, рептилије, стегокефали и котилосаури, па се појављују и прве кичмењачке животиње на земљи.

Ера између мало час споменуте старе и данашње нове зове се мезозојик. У њој се јавља биљни и животињски свет на вишем ступњу развића. За прве периоде ове ере (тријас, лијас) нарочито је карактеристичан богат развитак рептилија (тероморфи, ихтиосаури, сауроптерити, диносаури, корњаче, крокодили); док нестају кримоиди и наутилиди, у јеку са прави амонити и белемнити, затим напредују, но и изумиру лабиринтодонти; место трилобита јављају се прави ракови, бубиње, рибе с костима и сисавци, наилазе се диптери. У млађим периодима (јура и креда) већ се јављају климатске разлике, и први се пут показују хименоптери, лептири, праве амфибије и птице (археоптерикс). У пуном су јеку диносаури. Но у најмлађем раздобљу многе рептилије нестају (ихтиосаури, сауроптериги, диносаури, птеросаури), а јавља се данашњи крокодил и питономорфи. Опажају се птице са зубима, превлађују рибе с костима, а од сисаваца само мањи облици.

Нова је ера кенозојик; у најстаријем добу, терцијару или палеогену (еокен и олигокен), када још не беше високих гора, биљни свет у формацијама мрлог угља показује тропски карактер; види се јак напредак сисаваца, међу њим нарочито палеотериј и аноплотериј, па копитари, глодачи; богатство у инсектима. Нестају амонити, белемнити и скоро сви брахиоподи, а у

пуном су јеку нумулити. У доцнијем раздобљу терцијара, неогену (миокен и плиокен), биље показује још суптропски карактер (палме, смокве итд.), а сисавци се све више приближују данашњем облику; постају Алпи, Пиренеји, Карпати; ту су мастодон, динотериј и врсте риноцера; од копитара: антилопе и коњи; појављује се и прави мајмун. У млађем добу ове ере (квартер или дилuviјум) настаје промена температуре: после топле долази ледена са глечерима, који прекрилише копно. Јавља се мамут и уопште животињски свет се показује у ванредном развитуку и многобројности врста (велики јелени, бикови, итд.), а поуздано се већ може утврдити и појава човекова.

Доста је бацити само летимичан поглед на библијску космогонију и геогонију и на научне представе о постању света, па да се види велика разлика. То су два сасвим различита језика. Зато је одувек било научника, који су једноставно одбацивали библијско причање, а налазили су се и богослови, који нису признавали научнога приказа постања света. Но и на једној и на другој страни свагда беше људи, који су хтели да некако помире оба схватања, да покажу како нема противречја, да доведу у склад, у хармонију и конкорданцију резултате природних наука и егзегезе. Нећемо се упуштати у излагање тих хармонистичких и других теорија. Напротив ограничићемо се само на то да покажемо моменте, због којих се не могу довести у склад библијско и научно схватање.

Пре свега упада у очи да је по Библији читав свет створен за шест дана, т. ј. у времену од шест пута двадесет и четири часа. Напротив, наука тражи милионе година као потребно време да се свет развије до данашњег стања. Истина, и наука разликује ере и периоде у постању света, што је дало богословима повода да дане протумаче у смислу тих раздобља, тим пре што у јеврејском *jōt* означава и размаке времена веће од двадесет и четири часа; али таким тумачењем је уклоњена само једна незнатна сметња. Јер је напр. с научног гледишта немогуће помирити се с тим да су сунце и месец створени после земље, после периодичне промене дана и ноћи, после појаве биљнога живота на земљи. Палеонтологија показује да је развиће биљнога и животињскога света ишло упоредо једно с другим, не сукцесивно, а најмање тако да је животињски свет настао читава два доба после биљнога.

Осим тога има и других разлога због којих не можемо

прихватити хармонистичке теорије. Ти покушаји се увек свршују с тим да се ради компромиса учини насиље или библијском тексту или резултатима научнога испитивања. Зато држимо, треба једноставно констатовати да се библијска космогонија и научне теорије не слажу у приказу факата како је овај свет постао.

Таким се констатовањем још више заплеће питање: какву вредност може имати за нас библијско казивање, кад из других извора поуздано знамо да је нетачно. Кад смо пристали на то да библијску космогонију није написао Мојсије, него неки непознат автор много стотина година после њега, рекли смо да је Бог могао истине о створењу света открити не само Мојстију него и каквом писцу из много доцнијега времена. Али ако је научна космогонска хипотеза тачна, а библијска се с њом не слаже, онда уопште долази у питање да ли библијски приказ садржи Богом откривене истине. Тај се приказ онда деградује на обично људско мудровање, те се намеће мисао да по својој вредности и значењу иде у један ред са свима другим сличним продуктима људскога ума, а то су бајке различитих народа о истом предмету.

4.

Да бисмо дакле библијску космогонију тачно схватили и правилно разумели, морамо испитати какво место има међу митима и причама о створењу света у других народа. У ту ће сврху доста бити да се зауставимо само на митологијама оних суседа с којима је Израил у историји имао додира.

Учинићемо само један изузетак и узгред споменути шта се у Етрурији, данашњој Тоскани, причало о почетку света.

По том етруштанском казивању дакле „Димијург је одредио свету за живот дванаест хиљада година, а сваку је хиљаду потчинио једном знаку животињскога круга. Шест хиљада година је трајало стварање, остају још шест других. У првој хиљади створе и су небо и земља, у другој свод, у трећој море и воде, затим два велика светила, животињске душе, напоследку човек.“ Између тога и библијскога казивања очевидно има додирних тачака, и тај би факат био врло интересантан с обзиром на географску даљину једне и друге стране, када би етруштанско казивање било боље засведочено. Овако га знамо од Свиде, који

је писао у десетом веку после Христа, те влада уверење да је она белешка дотерана према библијском причању, иако ју је автор могао црпсти из старих извора, а указује се и на предњезајско порекло Етрушчана.

У околном свету, који је био ближи Израиљцима, неке додирне тачке налазимо у иранској космогонији. У књизи *Бундехеш*, што код Парса одговара библијској књизи *Посшање*, створење је такођер подељено у шест периода, а ред им је овај: небо, вода, земља, биље, животиње и људи. Светлост се не спомиње, јер по зороастарском учењу она није створена. Али књига *Бундехеш* је млађег порекла, те је могућ и библијски утицај, иако неки сматрају веројетним да је онај ред црпен из старе иранске традиције. Но с обзиром на зороастарски дуализам иранска представа тешко да је могла имати утицаја на библијскога автора.

Много пре и много више него с Перзима имали су Израиљци додира с Мисиром. Мисир и Ханан су од вајкада били у врло уским односима. Немамо једне опредељене мисирске космогоније. Било је, како се чини, више различитих представа о томе предмету. У Елефантини се димијург звао Хнуму, који је као лончар од нилскога муља начинио своје створове, или је начинио светско јаје. У Мемфису је бог вештина Птах дао богу светлости и своме телу уметнички облик. У Хермополису причаху да је бог Тот заповедио да свет постане, пре свега осам богова. „Што слете с његових уста, догоди се, и што прозбори, постаде“. Изгледа да је доста распрострањена била представа да је читав свет постао из воде. Скривена семена ствари кроз многе векове спаваху у недрима мрачнога потопа, званог Нун. Како су та семена никла, различито се причало у различитим номосима или окрузима. У тој води постојаше испочетка само Бог Тум. Самооплођењем породи божанства Шу и Тефене (Тефнут). У Нуну лежаху у загрљају земаљски Бог Геб и богиња неба Нуита. Нов бог Шу, ухвативши обема рукама Нуиту, подиже је испруженим мишицама изнад главе, и тако их растави, те постаде небо и земља, и сунце пође по небу.

У овом причању налазе сродности с библијским (а и другим) казивањем у толико што и овде имамо првобитно море, и што се небо (насилно) раставља од земље.

Налазе да и феничка космогонија има неколико додирних тачака с библијском. Феничко схватање знамо из три извора.

Јевсевије (*Praeparatio Evangelica*, I 10) наводи шта је Филон из Библоса забележио по неком феничком писцу Санхунијатону. Дамасције пак (рођен око 460 г. после Христа) предаје нам што је нашао код Аристителова ученика Еудема и другог писца Моха (у Дамасцијеву делу *о првим почецима*, гл. 125). По Санхунијатону је извор свију ствари хаос мутан и црн као Ерев узбуркан ветром, у којег су се заљубили његови елементи, који представљају мушко и женско начело у божанству. Женско се начело у другим космогонијама из Библоса зове *Baau*, што упоређују са *bohu* у библијском изразу *tohu wabhohtu*. Кад се та два начела сјединише, родио се Мот, из којег су постала семена свега саздања и порекло свему, а пре свега „небески чувари“. Мот беше налик на јаје. По Еудему прва начела беху Хронос, Потос, и Омихли, последње двоје родише Аир и Авра, а од њих двоје потиче јаје. Код Моха сједињењем Етира и Аира рађа се Улом (јеврејски *olam*, свет), од којег потиче Хусор, „први отварач“, па онда „јаје“, које представља небо, а које је Хусор преполовио и начинио од једне половине небо, а од друге земљу.

Има ли ова феничка космогонија додирних тачака са јеврејском? Очеvidно врло мало. Видели смо да некоји упоређују име *Baau* са јеврејским *bohu*. Јеврејска реч значи пустош, празнина, феничка значи ноћ, а вели се да је *Baau* жена ветру Колпију, а мати Еону и Протогону, првим смртним људима. Али некоји узимају да *Baau* није ништа друго него вавилонска богиња-мати Бау. Има претпоставка (Halévy, *Mél.*, 387) да место Мот треба читати *to Mot*, а то би било јеврејско *t'homoth* (исп. Бр. 824 *b'en-t'homoth*), т. ј. океани. Ту бисмо опет имали један траг сродности. Сродност би била и у представи о дељењу неба и земље, а у изразу *лебдијаше* (т. ј. као птица), у другом стиху књиге *Постање*, о Духу Божјем над пучином, налазе траг представе о првобитном свету као јајету.

Остаје још да разгледамо вавилонску космогонију. Њу познајемо већ дуже времена из две белешке код грчких автора. Онај исти новоплатонски писац Дамасције, којег смо већ цитирали, у оном истом делу, прича и о томе како су Вавилонци замишљали почетак овога света. Друга белешка је извод из Бероса, писца трећег века пре Христа, који је цитирао Александар Полихистор, а сачувао га Синђел да се не изгуби с кроником Јевсевијевом (књига I.). Вавилонско схватање смо

још боље упознали, када је 1873. године Ђорђе Смит ископао „Халдејску Генезу“ из развалина Асурбанипалове библиотеке у Ниневији.

Берос, беше Мардуков свештеник. Написао је дело *Вавилониака*, које је посветио Антиоху I. Сотиру (281—262. пре Христа), а које Јевсевије цитира. Берос вели да је било време, када све беше помрчина и вода, и у њима постадоше бића чудновата и која су имала особит облик: постадоше тобоже двокрилни људи, а некоји и четворокрилни и дволични, који имађаху само једно тело, а две главе, мушку и женску, с дво-струким полним органима, мушким и женским; затим други људи с јарећим бутинама и роговима, а с коњским ногама, па онда који су однатраг били коњи, а спреда људи, који имаше хипокентаурски облик. Постадоше и бикови с људским главама, и пси с четири тела с риблим репом одостраг; даље, коњи са псећим главама и људи, и друга бића с коњским главама и телима, а с риблим реповима, и друга бића разноврсних животињских облика. К томе још рибе, гмизавци и змије, и многа друга чудновата бића, која имађаху једно с другим промењене облике; од њих су и ликови посвећени у храму Вилову, а над свима њима владаше жена Оморка (погрешно Оморока), а то је халдејски Тамте (погрешно Талат), грчки преведено *шалаша* (море) с истом бројном вредношћу (слова) као (у речи) *селини*“.

Овога одсека Беросова нема на таблицама клинастог писма, које садрже епос о створењу света. Фрагменти тога епоса публиковани су 1876. године. Од тога доба новим открићима су допуњене многе празнине у епосу, а нађени су и дупликати. Епос се састојао из седам таблица, и зове се по првој фрази *Епита елиш* (*Када горе...*). Нађене таблице могле су бити написане најдаље у седмом веку до Христа. Али се мисли да су копије с много старијега оригинала, који је стар може бити и две хиљаде година до Христа. Мит је сам по себи веројетно постојао у записима другог облика још вековима пре тога. Ту је изложена теорија о створењу, на којој се оснивају белешке Бероса и Дамасција.

Прве линије (21) прве таблице описују првобитни хаос и како су постале божанске генерације једна за другом:

Када горе небеса не беху названа,
нити је земља доле носила име,

а првобитни Апсу, који их је родио,
и хаос (*tiamtu*), Тамата, мати обојих,
своје воде мешаху скупа...
тада су створени богови усред (неба),

прво Лахму и Лахаму, затим Аншар и Кишар, па онда највиша тројица: Ану. Бел и Еа. Плоча је овде непотпуна и покварена, али у помоћ можемо узети већ споменутога Дамасција. Он прича овако: „Међу варварима Вавилонци очевидно ћутећи прелазе јединствени почетак свих ствари, него узимају двоје: Тавте (вавилонски *Tiamat*, *Tamtu*, по доцнијем изговору *Tawte*, значи морску воду, јеврејски *t'hom*) и Апасон (вав. *Apsu*, мушки принцип хаоса, значи слатку воду, пре свега ону која опкољава земљу и на којој почива), при том схватају Апасона за мужа Тавте, коју зову матером богова. Од њих је постао јединородни син Моим (вавилонски *tiamtu*, које различито тумаче; ја мислим да је он разумни свет, који је постао из она два начела. Из њих је изишла друга генерација: Лахи и Лах (у кодексима: Дахи и Дах, на таблицама *Lahmu* и *Lahamu*). Онда из њих трећа: Кисари и Асор (вавилонски *Kišar*, доња половина света, и *anšar*, горња половина света), од којих су се троје родили: Ан (вав. *Ani*, бог неба, првобитно највише божанство), Илин (вавилонски *Ellil*, раније читано: Бел, бог земље и бог животињскога круга) и Аос (вав. *Ea*, бог воде). Као син пак Аос-а и Давки-је (вавилонски *Damkina*, жена Еаова) родио се Вил (вавилонски *Bel*, т. ј. Господ, надимак Мардука, вавилонскога бога; у грчком с артиклом), за кога веле да је димијург“.

На поквареном делу плочице даље се можда говорило како се нижа божанства под вођством Тиаматиним дигосе против виших. Апсу и Муму саветују се с Тиаматом и „смишљају зло против богова“ (I 52). Осим богова, које је привукла на своју страну, Тиамата је створила себи још једанаест чудовишта да јој буду помагачи. На њихово чело стаде бог Кингу, кога је она изабрала себи за супруга, и метнула му на прса „таблице са судбином“. Против Тиамате Аншар шаље првога сина свога Ану и бога Еа (= Нудимута); али безуспешно. Тада Мардук, син бога Еа, пристаје да иде против Тиамате, уз увет да после победе свако мора слушати његову реч (II). У тој ствари Аншар шаље свога весника Лахму-у и Лахаму-у и осталим боговима, и сазива их на скупштину, на којој се часте и опију (III). Богови предају Мардуку највишу власт над собом и над

читавим светом, а он заповешћу да хаљина нестане, и другом, да се врати, доказује пред њима своју божанску моћ. Тада се Мардук оружа за борбу. Међу осталим, начини мрежу, да њом ухвати Тиамату, и ветрове, да у њеној унутрашњости произведу збрку. На колима од вихора крену се у бој. Кингу и богови, његови помагачи, збунеше се пред Мардуком, но не Тиамата. Она загрми чаробном клетвом и пође у бој. Али је Мардук ухвати у своју мрежу, и кад она зину, пусти у њу страшни вихор, убије ју, баци њену лешину и стане на њу. Затим похвата и њене помагаче, а од Кингу отме „таблице са судбином“.

Тада се Господар (Мардук) одмори, посматрајући
 њену лешину,
 па расцепи колос (?), смишљајући нешто мудро;
 расцепи је као плоснату рибу на два дела;
 једну половину њену метну и покри небо (IV).

Шта је Мардук урадио с другом половином Тиаматином, не знамо. Можда се о томе причало у разбијеном делу плоче. По Беросу начинио је земљу. Берос то овако прича: „Када је све тако постало, дошао је Вил и расцепио жену по средини, па је од једне половине женине начинио земљу, а од друге небо, и уклонио животиње, које су живеле у њој. Све то пак, вели, алегоријски представља природне појаве. Јер док целокупност беше још влажна, и када у њој посташе бића, овај бог је одбио себи главу, а други богови крв, која му је потекла, помешаше са земљом и тако начинише људе. Зато су умни и учасници божанскога разума. Вил пак, што преводје Зевс, расцепио је мрак по средини, разделио небо и земљу једно од другог, и уредио свет (космос). Бића пак, не поднесавши силу светлости, погибоше. Када је пак Вил видео, како је земља усамљена и при том (не)плодна (емендација Гункелова), наредио је једном од богова да му одбије главу и са крвљу која потече да помеша земљу, те да начини људе и животиње, које би могле издржати ваздух. А Вил је свршио, вели, и звезде и сунце и месец и пет планета. То је, вели, Александар Полихистор, причао Беросус у првој књизи“.

На таблицама читамо даље:

Начинио је станице за велике богове;
 као звезде, њихове слике, поставио је лумаше (?
 зодијак?);

одредио је годину, метнуо границе,

за дванаест месеци одредио је по три звезде.

Пусти Нанара (месец) да сија, повери му ноћ,
одреди њега, ноћно тело, да дане опредељује;
начини га месечним, непрестаним, узвишеним у
круни (?):

„Почетком месеца ћеш рађати се над земљом,
сијаћеш роговима да одредиш шест дана,
седмога дана показаћеш пола круне,
четрнаестог бити једнак у обема половинама...“

Остатак пете таблице је искварен, а што се може прочитати, не односи се на ову ствар. У VI. таблици прича се о створењу човека слично причању Беросову.

Када је Мардук чуо реч богова,
срце га нагони да нешто мудро створи.
Он отвори уста, (рече) к Еа-у,
(што) у срцу смисли, даде му (на знање):
„Узећу своју (?) крв, додаћу (?) кост (?),
начинићу човека, да човека...
Створићу људе који ће становати (на земљи),
њима ће бити наложено богопоштовање итд.“

На крају те таблице прича се како су се богови скупили да хвале Мардука. Из химне Мардуку, која се налази на VII. таблици, а у којој се Мардук назива почасним именима: бог саслушања и милости, бог нежног даха, творац биљака, који оживљује мртве, који познаје срца богова и у унутрашњост гледа, итд., дознајемо да је осим реченога у остацима првих шест таблица, Мардук створио и биље и „чврсту земљу“.

На први се мах може учинити сасвим чудновато да између овога фантастичнога описа похода бога Мардука и библијске космогоније уопште може бити додирних тачака. Али испитивачи не само што налазе такве тачке, него их налазе у много већој мери него у досада споменутим космогонијама.

Одмах ћемо их прегледати.

У библијској космогонији, као што знамо, Бог ствара свет речју. Слично смо чули за мисирскога бога Тота у Хермополису, за којег се вели да „што слети с његових уста, догоди се; што прозбори, постане“. И по зороастарској религији свет се ствара божанским гласом. У томе погледу је и вавилонски епос о створењу донекле сличан са библијском представом. На четвртој таблици читамо овај опис како је Мардук показао боговима своју божанску моћ:

Тада у својој средини метнуше хаљину,
 Мардуку своме прворођенчету рекоше:
 Господару, нека твоја управа надмаши божанску,
 уништење и створење заповеди, — нека буде!
 На реч твојих уста нека хаљина пропадне;
 заповеди опет, а хаљина нека се појави!
 Он прозбори устима, хаљина пропаде;
 опет заповеди, хаљина се појави.

Ако би се неком можда учинило да се овде само с на-
 тегом може доказати сродност, сличност се обеју космого-
 нија већ много јасније огледа у једнаким представама о прво-
 битном стању света. По библијском казивању првобитна маса,
 из које је свет постао, беше покривена водурином и мраком.
 Мрачни потоп видимо и у мисирској митологији као почетак
 света, а нешто слично је и у феничкој. Па као у свим тима
 причама, тако и Берос вели за вавилонско предање, да је у
 почетку била помрчина и вода, а Беросове речи потврђују и
 ископане таблице с вавилонским епосом *Енума елиш*. Но овога
 пута имамо сличност не само у општој представи него и у
 једној и истој речи којом се првобитни океан зове како у Би-
 блији тако и у вавилонском епосу. За првобитну водурину Би-
 блија употребљава мало ређу реч *t'hot*, којој у јеврејском је-
 зику етимологија није сасвим провидна, а осим тога има ту
 интересантну особину да се не употребљава са чланом, управо
 као да је лично име. Међутим у вавилонској митологији хао-
 тична правда зове се *tiamat*, а *tiamatu* или *tamtu* је обичан
 назив за океан. Но *тиамат* није ништа друго него вавилонски
 облик, који одговара јеврејском *шехом* (*шеом*), само што има
 на крају још наставак за женски род.

5.

У до сада резгледаним митологијама, феничкој и мисирској,
 видесмо да небо и земља постају каквим год насилним актом,
 растављањем или раздвајањем. Код Феничана Хусор преполови
 првобитно јаје, а у Мисиру небо и земљу, који беху љубавници,
 Бог Шу раставља једно од другог. По вавилонској митологији
 небо и земља постају на тај начин што Мардук, победивши Ти-
 амату, њену лешину цепа на двоје, и од једне половине прави
 небо а од друге земљу. У библијској космогонији истина не чу-
 јемо ништа о каквом насилном акту, којим се раставља или
 цепа небо и земља, али ипак се прича да је Бог начинио свод,

који ће растављати воду под земљом од воде над земљом. Дакле ипак растављање.

У вавилонској митологији један је од најистакнутијих мотива при стварању света Мардукова борба са Тиаматом, која представља хаотичну воду, а замишља се у облику аждахе, иако се ова последња представа не може сасвим доказати из споменика. Небо и земља настају тек када Мардук убије Тиамату, и то од њене лешине, коју он цепа. У космогонији, коју читамо на првим странама Библије, такођер налазе трага о томе да небо и земља постају растављањем, али нема спомена о томе да је Бог претходно имао да савлада у борби некога или нешто, што се противило његовом плану. Но чега нема на првим странама Библије, веле има на другим местима.

У једном псалму (89 10—13) пева песник:

Ти владаш над охолошћу морском,
кад подигне вале своје, ти их укроћаваш.
Ти си оборио Рахава као рањеника,
крепком мишицом својом расејао си непријатеље
своје.

Твоје је небо и твоја је земља;
васељену и што је год у њој ти си саздао.
Север и југ ти си створио,
Тавор и Ермон о твом се имену радује.

Две су ствари карактеристичне у овом ставу. Пре свега песник приказује Господа као борца, као победника. Непријатељ, којег Господ побеђује, зове се Рахав, а ставља се у један ред са укроћеним оholим морем. Поред убијеног Рахава, као његови помагачи долазе и други непријатељи, који су расејани крепком руком. У тој слици, тако се узима, песнички се приказује како је Господ провео Израиљце кроз Црвено Море: Господ је победио море, које се као неко чудовиште испречило њима на путу. Али је карактеристично још и то да одмах после борбе Јахвеове са чудовиштем Рахавом песник говори о Господу као творцу света, дакле управо као што то долази у вавилонској космогонији после борбе с Тиаматом.

Још се у једном псалму слично говори о Господу (74 12—17), кад читамо:

Бог је цар мој од старина,
који учини спасење посред земље.
Ти си силом својом раскинуо море,
сатро главе воденим наказама.

Ти си размрскао главе Ливјатану,
 даде га за јело чопору пустињских животиња.
 Ти си отворио изворе и потоке,
 ти си исушио реке које не пресишу.
 Твој је дан и твоја је ноћ,
 ти си поставио светило и сунце.
 Ти си утврдио све међе земаљске,
 лето и зиму, ти си их створио.

И овде видимо сличну појаву као у мало час наведеном псалму: Господ сатире морске наказе, и одмах се с тим у свези говори о створењу света. Морско чудовиште се овде не зове више Рахав него Ливјатан.

И у књизи пророка Исаије спомиње се Јахвеова борба с Рахавом (51 9—10), и то у овим песничким речима:

Пробуди се, пробуди се, обуци се у силу, мишицо Господња,
 пробуди се као у старо време, за нараштаја прошлих;
 ниси ли ти исекла Рахава, пробола змаја?
 Ниси ли ти исушила море, воду бездана великога,
 од дубине морске начинила пут да прођу избављени?

Нема сумње да пророк овде чини много јаснију алузију на пролаз кроз Црвено Море него што је то случај у наведеним псалмима. Али опет видимо борбу с морским чудовиштем Рахавом, а долази шта више и реч *шехом* (бездан).

Обратићемо напоследку пажњу још на једно место из књиге о Јову (26 12—13):

Силом је својом умирио море
 и разумом својим разбио Рахава,
 дахом његовим небо се разведри,
 рука његова прободе змаја у бегству.

Исти песник на другом једном месту (9 13) вели да су се Рахавови помагачи морали згрчити под гњевом Господњим.

Из свега до сада наведенога може се и вести овај закључак. Библијска космогонија у књизи *Постање* има неколико додирних тачака са вавилонском. Али тих је тачака још више, кад космогонију погледамо у светлости некојих представа из других места у Библији, на којима се она свакако оснива. Израилске су представе о створењу света имале пуно митолошких елемената, од којих се у књизи *Постање* сачувао само слаб траг. Оне су биле врло сродне с вавилонским. Специјално у тим представама је видну улогу играла борба Јахвеова са

морским чудовиштем, управо као у вавилонској космогонији борба Мардукова с Тиаматом.

Сада нам се намеће питање у каквом међусобном односу стоје библијска и вавилонска космогонија. Три су случаја који се могу претпоставити. Пре свега, Израиљци су могли позајмити космогонију од Вавилонца; или обратно, Вавилонци су усвојили израиљску космогонију. Трећи случај је да су и једни и други црпili своје представе из неког старијег заједничког извора. У данашњој се науци сматра да је с гледишта културне и религијске историје немогуће да су Вавилонци чинили позајмицу од Израиљаца. Друга су два случаја подједнако могућа. Јер нити се може порицати а priori да су прасемити имали извесну заједничку митолошку традицију, нити се сме губити из вида колико је велик утицај имала вавилонска култура на све суседне земље, па специјално и на Ханан.

Али нарочит доказ наводи се у корист тога да је библијска космогонија постала под вавилонским утицајем. Доказ је у овом. Порекло вавилонске, а тако исто и с њом сродне библијске космогоније да се лепо протумачити, ако се узме да је постала на равном алувијском земљишту у Месопотамији, изложеном годишњим поплавама Еуфрата и Тигриса. Вавилонац је после сваке мрачне зиме, када би се Еуфрат толико разлио да би изгледао као море, гледао како пролетње сунце побеђује зимску таму и суши поплаву Еуфратову, те настаје нов пролетњи живот. По тим појавама Вавилонац је закључио да је тако било и првога пролећа када је свет постао. И онда је сва земља била под водом Тиаматом; али је дошао бог Мардук и победио је ту воду. Таква представа је могућа у равној Вавилонији али савим непојмљива за брдовиту Палестину.

Иако се с овим разлозима не слажу сви научници, јер космична митологија потиче не из локалних представа, него из слике о читавом свету, а уз то еуфратска поплава се осећала као благодат а не као непријатељска сила; ми ћемо ипак за подлогу наших даљих разматрања узети претпоставку позајмице из Вавилонa, као привлачнију. При том опет морамо констатовати две могућности: веза између библијске и вавилонске космогоније може бити директна, ако је библијски писац просто присвојио вавилонско причање, дотеравши га према своме схватању; или се да претпоставити да су се под вавилонским утицајем на палестинском земљишту развиле поједине

космогонске представе, које су Израиљци потом затекли и усвојили их. Овај се други случај данас сматра веројетнијим, јер је немогуће претпоставити да ће један јеврејски ексклузивиста, какав се замишља автор *Свештеничкога Кодекса* у шестом веку, позајмљивати фантастичне митолошке ствари за своје сврхе, а од оних који су уништили његов народ.

Све резултате досадашњег нашега испитивања можемо сабрати у ове неколике реченице. Библијска космогонија, која је доцнијег литерарног порекла, одудара од научних представа о постању света, а напротив слаже се с космолошким елементима у митологијама околних народа (донекле), а постала је под индиректним утицајем вавилонског причања о томе како је створен овај свет.

Према тим резултатима библијска је космогонија лишена части да стоји у истом реду с природним наукама, и не само да је спуштена на исти степен с другим производима наивног народног духа, него је при том констатовано и њено неоригинално порекло. После тога се с још већом силом намеће питање, зар може имати за нас какву вредност тако једно дело?

За правилну оцену значења библијске космогоније потребно је пре свега да буде јасно шта је автор хтео да нам да у свом саставу. Ако је автор хтео напр. да саопшти резултате својих марљивих научних испитивања о процесу, којим је свет постао, онда ћемо његово дело једноставно бацити у историјску архиву, као сличне труде других старих испитивача. Одатле ће се узимати само у случају потребе информације о генези извесних представа или просто за историјат некоје науке. Јер је оно што библијски автор пружа тако наивно, и тако далеко од онога што данас знамо о том предмету, да се тим никакo не можемо послужити. Но у том је управо и погрешка при оцени библијске космогоније, што се од њеног автора тражило и тражи оно што нити је могао изнети нити је имао намеру да то учини. Писац је могао веровати да је свет онако постао како је описао у свом делу, као што је могао веровати, рецимо, да се сунце окреће око земље; ту је веру претпостављао и код својих читалаца. Али је при свем том јасно да није писао научног чланка из астрономије, геологије или палеонтологије, и скроз је погрешно хтети задовољити научну радозналост тражењем података код библијског автора. Јер његов опис не стоји на челу каквога уџбеника природних наука нити некога

дела, које нам даје знање специјално о профаним стварима. Уколико се и нађе таквих ствари, оне су спореднога значаја. Није главна сврха ауторова да задовољи научну радозналост, него да послужи религиозној потреби. Аутор има тачно и јасно оцртан смер да покаже извешан божански план, божанско руководство у свету. Тој општој религиозној сврси читавога дела зацело служи и космогонија, која му стоји на челу. Према томе и за нас може бити важна само са религиозних идеја, које садржи. Испитајмо је дакле с те стране.

Није тешко и при само летимичном погледу запазити високе религиозне мисли, које се директно дају прочитати из библијске космогоније. Оне се могу изрећи у неколико кратких реченица: овај свет је Бог створио; створио га је по својој вољи и на своје потпуно задовољство, уредивши га по извесном плану. Као круну створења поставио је на земљи човека, којег је обдарио божанском подобношћу.

Али ти неколики непосредни, једноставни ставови, који откривају читаву филозофију с оптимистичким погледом на свет, казују још много више непосредно. Износе за своје време необично високо схватање највишега бића. Бог, који ствара свет, биће је духовно, јер га ствара речју, која је израз духа. То је духовно биће свемогуће, јер ствара свет без икаква напора и труда, простом заповешћу да буде. То је духовно и свемогуће биће пуно мудрости, јер штогод је у свету створило, све је „добро“, потпуно одговара дакле божанској замисли. Но Бог је не само свемогућ и премудар него и добар, нарочито према човеку, којег не само очински благосиља него га још и себи уподобљава. И све су те лепе идеје о божавству и свету изражене у простим, наивним, али јасним и разумљивим реченицама, које и дете може схватити. И зато, откада се чита ова прва страна у Библији, њена детиња простота и мушка зрелост у мислима никада не губе свежину и чари.

Ипак још нисмо свестрано оценили праву религиозну вредност библијске космогоније, јер треба да у круг свога испитивања увучемо резултате литерарнога и историјско-критичнога истраживања, које смо мало пре изложили. Видели смо да по критичком схватању библијска космогонија у основи својој није ништа друго него један члан у читавом низу митолошких традиција о постању света, које су имали сви духовно развијенији народи старога доба. Библијски је аутор дакле за свој приказ

постања света употребио као грађу народно духовно благо. При том, као што је констатовано, те народне умотворине нису поникле на израиљском земљишту, оне су туђинскога, вавилонскога порекла. Ако их, може бити, автор није директно позајмио од Вавилонца, оне су свакако у народу постале под јаким вавилонским утицајем, или тачније, вавилонску митолошку традицију су Израиљци затекли у Палестини, усвојили је, и у току времена дотерали на свој начин. Из народа ју је онда наш автор узео у своје сврхе. Дакле у основи својој библијска космогонија није ништа друго него прост мит, и уз то туђ мит. Да ли је тиме изгубила штогод од своје религиозне вредности, коју смо мало час истакли? Унапред можемо с поуздањем очекивати негативан одговор: није ништа изгубила. Јер високе религиозне мисли, које смо мало час истакли, ни мало не губе од цене, што их је автор показао на једној митолошкој причи. Кад свети Климент Римски за илустрацију васкресенија употребљава мит о фениксу, сама идеја васкресенија од тога ништа не губи. Али када погледамо на који је начин библијски автор употребио вавилонски космогонски мит, тада ћемо тек схватити сав велики религиозни значај његова дела.

Наш је автор дакле могао читати у каквој вавилонској библиотеци, или то исто само мало дотерано чути са уста свога народа, како у почетку ничега није било осим једнога грднога воденога хаоса. Из тога су хаоса постали различити богови, а и страшна чудовишта на челу с Тиаматом. Тиамата се узбунила против богова, међу којима се само Мардук нашао да јој изиђе на сусрет. Он ју је оборио, расцепио и од ње начинио небо и земљу. Тај материјал је добро дошао нашем автору, који је своје дело свакако хтео да почне са описом постања света, како би показао које место у свету и међу народима има Израиљ. Али шта је урадио с тим материјалом? Материјал у сировом облику беше препун састојака, који библијском автору нису били ни за шта. Стога је сав тај материјал морао претопити у огњу свога духа, и разлучити прави метал од ординарне примесе; и зато, како је згодно речено у „Babel-Bibel“ — полемици, кад после вавилонске космогоније прочитамо библијску, чини нам се као да после бунцања у грозници чујемо паметан разговор. Већ прве речи у Библији расипају магловити облак опскурних богова и фантастичних бића, и обасјавају нас светлошћу разумних представа. Место вавилонскога политеизма наилазимо на

строг монотеизам. Место претходнога причања о томе како су постали богови, па онда од њих свет, у Библији срећемо вечнога Бога, о чијем се постању не може говорити. Библијски автор не зна за теогонију, као што смо видели у другим причама о постању света; он зна само за космогонију. Његов Бог није зависан од вечне материје, од које постају митолошка божанства, он је над материјом, он је трансцендентан. Материја није непријатељска сила према божанству, с којом се треба мучно борити и савладати је; она је послушно средство из којега постају све ствари. Када прочитамо прве маркантне речи у *Постању*: „У почетку створи Бог небо и земљу“, нама се чини као да у њима чујемо одговор свештенога автора на прве стихове са прве таблице епоса *Енума елиш*, где се каже: „Када горе небеса не беху названа, нити је земља носила име, тада су створени богови усред (неба)“. А када вавилонски мит прича како је мрачни хаос побеђен од бога светлости, библијски автор у два потеза брише тога храброга борца против Тиамате, и, чисто бисмо рекли, полемички пише против тога: „И рече Бог: нека буде светлост; и би светлост“. Његов је Бог творац и светлости. И док вавилонски богови стрепе од страшне Тиамате и њених помагача, и пуштају да их Мардук уцењује, који и сам мора да прибегава свима ратним лукавствима да осигура себи успех, дотле библијски Бог у миру и задовољству, са сувереном влашћу и достојанством, једном речју, рекли бисмо: једним мигом, ствара и уређује што хоће.

Видели смо какве лепе религиозне идеје садржи библијска космогонија; али када се те идеје упореде са сличним представама код других народа, њихова вредност неизмерно одскаче. Нашли смо да има додирних тачака између светских митологија и свештене космогоније; али сада видимо да су разлике огромне; оне су управо битне, а додирне су тачке случајне и споредне. Констатовали смо да је автор као грађу за своју космогонију узео туђа митолошка причања; али их је тако употребио да је од њих мало шта остало, он је иступио против њих с полемиком. Библијска космогонија дише сасвим другим духом, него оне које треба да леже у њеној основи.

Споменули смо да је автор веровао у постање света, како га је описао. Та је вера наивна, али није фантастична. Он говори дејчим језиком, јер говори народу, који још није имао филозофскога језика. Али на дејчем језику говори високе ствари,

те га и права деца могу да схвате. Па ипак није толико наиван да без резерве приче вавилонску митологију и космогонију, која му се наметала. Он је употребљава додуше у своје сврхе: али је подвргава строгој богословско-филозофској критици; чисти појмове и представе, пружа само оно што је после чишћења добило трајну вредност. Но не можемо проћи мимо ту критику, а да се не зауставимо на њој, јер је то јарка појава, која веома пада у очи.

Узима се да је *Свештенички Кодекс*, са космогонијом коју смо разгледали, написан за време ропства вавилонскога, отприлике у шестом веку пре Христа. Да свештени автор до тада није знао ни за каква космогонска причања, него да се у ропству први пут упознао са вавилонским митом, морали бисмо се дивити с каквом је одлучношћу и развијеном религиозном свешћу заузео опозиционо становиште према фантастичним умотворинама вавилонскога политеизма. Објашњење таквом одлучном и јасном становишту могли бисмо наћи у природном монотеизму израиљскога народа. Автор је једноставно могао упоредити ризницу верских представа у своме народу са оним што је нашао у Вавилону, па одбацити што се с тим представама није слагало. Али у томе и јесте загонетка што, како се чини, управо такога ослонаца није имао. Напротив, израиљски народ је кроз читаву историју нагињао да прима туђе религиозне представе; и да је свештени автор био изразити представник народне масе, можда би врло брзо нашао начина да борбу Мардукову с Тиаматом доведе у склад са вером у Јахвеа, једноставно ваљда заменивши Мардуково име именом свога националнога Бога.

Али се узима да се автор није у ропству први пут упознао с вавилонском митологијом, него да су Израиљци затекли вавилонски мит у Палестини, да су га усвојили и дотерали, да га је онда за време ропства свештени автор забележио. Но и у том случају автор је морао критички прерадити народно предање. Јер, како веле, сви су знаци ту да је у народним устима космогонија била много ближа вавилонском епосу него што је у првој глави књиге *Посшање*. Видели смо да у поезији, где су народне представе могле слободније доћи до израза, налазе много више додирних тачака. Критичка проницавост ауторова дакле опет пада у очи, и намеће се као питање. Откуда то да се автор са својим представама толико високо издиже не само изнад даљих суседа него и изнад непосредне околине у свом

народу? Мислимо да ту загонетку само тако можемо одгоненути, ако автора космогоније ставимо у један ред са старозаветним пророцима. Као што су њихову духу откривене више религијске истине, тако је и писац космогоније био задахнут божанским задахнућем. Као што је већ Осија саркастички гледао на животињске симболе, које је израиљски народ подигао своме Богу, тако је и описивач постања света са неизмерном духовном надмоћношћу чистио космогонску традицију свога народа од свих ниских митолошких представа. И један и други су религиозни генији, и једном и другом је ум просвећен вишом силом, и један и други су, да се изразимо чисто богословски, Богом задахнути људи.

И тако поред свега тога што библијска космогонија не стоји у складу с природним наукама; поред свега тога што се, како веле, оснива на обичним митолошким традицијама народним, и при том традицијама можда не оригиналним него позајмљеним, ипак има велику и трајну религиозну вредност, њен је автор један од просвећенијих умова, који је испредњачио своме народу, који је божански задахнут. То би био резултат досадашњег нашега испитивања, с којим би се могао сложити и најскрупулознији истраживач, јер смо за основу својих испитивања узели резултате врло либералне библијске критике.

Ми смо све те резултате примили без резерве. Али бисмо имали права да их подвргнемо ревизији, те да видимо у каквој ће се светлости онда показати библијска космогонија. Узели смо напр. за свршен чин да су Израиљци затекли у Ханану космогонске представе вавилонске, и једноставно их унели у своју ризницу знања о свету. Али та претпоставка не мора бити тачна, јер има разлога који говоре против таког схватања. Треба само да се запитамо кад су Израиљци могли усвојити вавилонску митологију, па да одмах дођемо у неприлику. Слажу се у том да је забележена за време ропства, иако би се и о томе дало говорити; али је јасно и то, да се Израиљци нису могли тада први пут упознати с њом. Противност у схватању међу њима и Вавилонцима беше толико велика да о једноставном преносу не може бити ни говора. Но ни у читавој историји до ропства вавилонскога не можемо наћи згоднога момента, када се позајмица могла догодити, јер у сваком случају пророци би исто онако загрмили против новотарија као што су дигли глас против увађања других туђинских обичаја. Међутим пророци ни

једном речју не спомињу тога. Не остаје ништа друго него позајмицу пројигирати у оно време за које ништа не знамо, те за које ништа или све можемо доказати, а то је прво време по доласку израиљском у Палестину. Затим имамо других случајева да су Израиљци чинили позајмицу од Вавилонца. Али шта видимо? Позајмица је одмах очигледна, јер су са стварју одмах пренесени и вавилонски називи. Таки је случај на пр. с мерама. Израиљци су и своје називе месеци доцније заменили вавилонским. А да ли се у библијској космогонији познаје вавилонска боја? Изузевши речи *t^ehom*, у терминологији нема ничега заједничкога. Но и сама реч *t^ehom*, која треба да је сестра вавилонске Тиамате, у ствари далеко није исто што и Тиамата. Јер Тиамата је женско начело, из којег се свет рађа, и зато је именица женскога рода са женским наставком. Јеврејска је реч напротив мушкога рода, значи водурину, и ни један жив Јеврејин онога времена не би се досетио да та реч треба да представља неко митско чудовиште. Напоследку у космогонији на првој страни у Библији нико не може ишчепкати представу о борби с Тиаматом; така се представа добива тек помоћу других места у Библији, која треба да су верније сачувала народне митолошке представе, позајмљене од Вавилонца. Али је интересно да на тим другим местима, где се прича о Јахвеовој победи над непријатељском воденом силом, има помена и о Рахаву и о Ливјатану, али скоро не о Тиамати. При том ни Рахав ни Ливјатан нису женскога рода, као Тиамата, што је код ње битно, јер је она сила која рађа.

Сложили смо се с тим да је библијска космогонија позајмица из вавилонске митологије. Али ако узмемо у обзир велике разлике, које мало час наведосмо, а које су управо битне, док су додирне тачке слабе и споредне, можемо свој поглед преиначити. Зар нисмо у праву да на основу тих разлика прихватимо другу претпоставку, којом се објашњују некоје додирне тачке између двеју космогонија. По тој су претпоставци семити имали заједничку космогонију, која се после деобе појединих племена код свакога посепце развијала према историјским и културним приликама. Код Вавилонца је добила напоследку облик, који познајемо из епоса *Енума елиш*, а у Израиљу ју је фиксирао автор *Свештеничкога Кодекса*.

7.

Како је изгледало то прастаро семитско предање, не можемо знати. Немамо података ни о томе како се развило. Али морамо обратити пажњу на један факат. У свима космогонијама, које смо досада разгледали, првобитно је стање света хаотично, а наша се планета налази под водурином. Вода је елеменат, из којег се помаља сав живот. Но видесмо да до сличних предства долази и астрономија и геологија. Зар не пада то у очи? Зар се у тој тачци не додирују прастара традиција и најновија наука? Зар то не копка радозналост да се запитамо: откуда така коинциденција? Можемо ли претпоставити да су прасемити истим методама као данашња геологија т. ј. испитивањем земаљских слојева, дошли до резултата да је некад све било под водом? Или су, будући да је ово скроз неверојетно, посматрањем природних појава створили себи извесне представе? Одговор на овака и слична питања биће нагађање, зависиће од субјективног схватања, не од позитивних факата. Субјективно пак схватање ће се одређивати општим погледом на свет. Према томе све могућности се морају допустити; али поједине могућности ће наћи признање само код оних који се крећу с исте полазне тачке. Ступивши једном на субјективно поље, на коме се отварају различити видици, имамо права дати и овако тумачење. Семити нису били велики филозофи. Филозофским мудровањем нису могли доћи до уверења да је земља првобитно била под водом, као што нас геологија поучава. Кад се код прасемита ипак така представа налази, то значи да је нису нашли сами него су је добили. Могли су је добити само из једнога извора, непосредно или посредно од других генерација људских, а тај извор је божанско откривење.

У досадашњем разматрању смо могли рачунати на опште признање резултата, које смо излагали. Потпуно смо свесни да у овом случају не можемо више имати наде на то. Разлог је прост: не можемо своју тезу потврдити фактима, немамо никаквих записа, бележака, споменика о томе; немамо их ни у Библији. Исто тако ни они који се не слажу с нама не могу нам доказати противно, јер је логична могућност за наше тумачење ту. Признање или непризнање нашега одговора зависи сада, као што рекосмо, једино од полазне тачке са које се крећемо. Ко не допушта потребу да божанство чини откривење

људима о физичким стварима, тај неће признати ни нашега одговора. Још мање ће га моћи признати ко не допушта уопште божанскога откривења у свету.

Са свога гледишта дакле можемо ствар овако замислити. Као што се Творац на различите начине откривао човеку у природи и у историји, тако је до човекове свести довео и неке истине о постању света. Те су истине наслеђиване као традиција, коју у најздравијем облику имамо у библијској космогонији. Рекосмо да библијска космогонија није научан чланак. Али ће интересантно бити да упоредимо научне резултате о постању света и библијско казивање с ове нове полазне тачке, на којој се сад налазимо. Велимо да у основи библијскога казивања може лежати божанско откривење. Међутим смо раније видели колика је велика разлика у приказу факата о постању света између науке и библијске космогоније. Ако је научно схватање тачно, како се онда библијско казивање може оснивати на божанском откривењу, када потпуно одудара од научнога? Одговор на ово питање можемо само тако дати, ако за часак изгубимо из вида разлике између два схватања, па потражимо да ли има додирних тачака. Једну смо изненадну додирну тачку већ нашли. Не само библијска, него и друге семитске космогоније заједно с науком претпостављају да је наша планета првобитно била под водом. Али можемо наћи још два важна пункта, у којима се подударају библијска и научна космогонија. Те додирне тачке не могу бити у спољашњем ређању факата, јер, понављамо, свештени автор не пише научну расправу. Али су у идеји. Из природних наука дознајемо да се живот на земљи развио из незнатних почетака до највиших ступњева; из простих састојака до компликованих бића, од протозоја и трилобита до горостасних мамута и данашњег богатства у формама. Библија истина не прича о граптолитима, брахиоподима, нити о ихтиосаурина, плисиосаурина, диносаурина, мастодонима и риноцерима, ни о ступњевима међу њима. Али кад свештени автор прича да је Бог трећег дана наредио земљи да пусти из себе зелён, биље и дрвета, а петог дана уводи у живот животиње у води и птице под небом, шестог дана пак ствара сухоземне животиње и човека; зар не казује он својим детињим језиком исту мисао, да се свет развио из нижих облика у више, коју налазимо и у науци? Зар није то још један мо-

менат, који нас храбри да смело учинимо онај корак до претпоставке о божанском откривењу? Напоследку, да обратимо пажњу и на чувених шест дана библијске космогоније, који су подигли толико непотребне вике. Данас ни богослови не мисле да је свет постао за шест пута двадесет и четири часа. Али зар није значајан факат да по свештеном автору Бог не ствара свет у једном моменту, него у више периода? Зар високој представи, коју има о Богу Творцу, не би потпуно, и можда још боље, одговарало да је свет створен у једном моменту: Бог рече и постаде све одједном. А када место тога автор прича о данима, зар не говори тада својим наивним језиком оно што нам речито сведоче земаљски слојеви и формације: овај се свет постепено развијао у току неколиких ера? И зар после свега тога не изгледа да се у извесном основном схватању и научно и библијско приказивање постања света слажу поред свију разлика, разумљивих кад узмемо у обзир околности и средину, у којима су једно и друго схватиће дошли до израза? И зар нам то не потврђује да је логички тачна и допуштена наша теза да се библијска космогонија оснива на божанском откривењу?

Можда ће се и поред свега тога неком учинити да смо ступили на врло непоуздано земљиште, откако смо за објашњење неких представа у библијској космогонији узели у обзир фактор, који не можемо контролисати и чији утицај не можемо историјски доказати. Али је предмет таким да ни у самој науци не стојимо на сасвим поузданом земљишту. Видели смо да има више модерних теорија о постању васионе; ту је небуларна, ту и метеорска. Је ли то последња реч у науци? Зар се не може појавити још која? Позитивних доказа нема ни за једну, него има факата на основу којих се може створити, конструисати представа о постању света, да после опет ти факти служе као потврда оној конструкцији. Али мењају се представе не само о тим стварима, које се не могу подврћи нашем опиту, него и које се дају измерити и израчунати, формулирају се на нове начине. Има напр. савремених научника, који с Лотјаном Грином мисле да наша земља није округла, него да има облик какве дежмекасте чигре, не сасвим правилно направљене. У току безбројних векова та се чигра напиње и све више ближи сфероиду, да после опет спљашњава, тежећи форми тетраедра са надувеним странама, који лежи у њеној основи. Па и поред разноврсности теорија верујемо у науку, и уздајемо се у њене резултате. И

када би се могло једнога дана потврдити да су напр. и тетраедрална и метеорска теорија тачне и правилне, иако људски ум није мога наћи позитивних доказа за то, зар не бисмо били у праву веровати да су те истине авторима биле исто онако откривене за данашњи свет као скромна библијска космогонија првом човеку, који ју је причао својим савременицима, у детињем добу човечанства?

ИРИНЕЈ, епископ бачки.